

واقعۀ حرّۀ

رویارویی ارزش‌های دینی و سنت‌های جاهلی

سید علیرضا واسعی

www.ketab.ir

پژوهشگاه علوم و فرهنگ اسلامی

واقعۀ حَرّه

رویارویی ارزش‌های دینی و سنت‌های جاهلی

سیدعلیرضا واسعی

- ناشر: پژوهشگاه علوم و فرهنگ اسلامی
- وابسته به دفتر تبلیغات اسلامی حوزه علمیه قم
- تهیه: پژوهشکده تاریخ و سیره اهل‌بیت(ع)
- سرویراستار: محمداقبا نصری
- چاپ: چاپخانه مؤسسه پرستان کتاب
- چاپ اول: بهار ۱۳۹۱
- شمارگان: ۱۴۰۰
- قیمت: ۴۶۰۰ تومان
- عنوان: ۲۱۹؛ مسلسل: ۳۶۹

همۀ حقوق برای ناشر محفوظ است.

نشانی: قم، خیابان شهداء(صفائیة)، کوچه امار، پلاک ۴۲

تلفن و دورنگار: ۷۸۲۲۸۳۳؛ ص.پ: ۳۷۱۸۵/۳۸۵۸؛ کدپستی: ۱۶۴۳۹-۳۰۵۶

مراکز پخش: ۱. قم، میدان شهدا، تلفن و دورنگار ۷۸۲۲۸۳۴؛ تهران ۵-۳۰۳-۸۰۰۴۰۳۰۳

۲. تهران، خیابان انقلاب، رویروی درب دانشگاه تهران، پاساژ فروزنده

طبقه همکف، واحد ۳۱۲، تلفن: ۶۶۹۵۱۵۳۴

وب سایت: www.pub.isca.ac.ir؛ پست الکترونیک: nashr@isca.ac.ir

سرشناسه:	واسعی؛ سیدعلیرضا، ۱۳۴۳ -
عنوان و نام‌پدیدآور:	واقعۀ حَرّه: رویارویی ارزش‌های دینی و سنت‌های جاهلی/ سیدعلیرضا واسعی؛ تهیه پژوهشکده تاریخ و سیره اهل‌بیت(ع)
مشخصات نشر:	قم: دفتر تبلیغات اسلامی حوزه علمیه قم، معاونت پژوهشی، پژوهشگاه علوم و فرهنگ اسلامی، ۱۳۹۱
مشخصات ظاهری:	۲۹۶ ص: جدول
شابک:	۴۶۰۰۰ ریال:
وضعیت فهرست‌نویسی:	فبا
یادداشت:	کتابنامه: ص. [۲۵۳]-۴۶۷؛ همچنین به صورت زیرنویس
موضوع:	واقعۀ حَرّه، ۶۳ق
موضوع:	مدینه - تاریخ - ۶۳ق - جنبش‌ها و قیام‌ها
موضوع:	مدینه - تاریخ - قرن ۱ق
شناسه افزوده:	دفتر تبلیغات اسلامی حوزه علمیه قم، معاونت پژوهشی، پژوهشگاه علوم و فرهنگ اسلامی، پژوهشکده تاریخ و سیره اهل‌بیت(ع)

فهرست

۱۱	 سخنی با خواننده
۱۵	 مقدمه

فصل اول: کلیات

۲۵	 ۱. بیان مسئله، سؤال و فرضیه
۲۸	 ۲. چارچوب نظری
۳۳	 ۲-۱. نظریه غیر اختیاری بودن تداسد چیل
۳۳	 ۲-۲. نظریه عدالت خواهی ارسطو
۳۴	 ۲-۳. ارزش مداری جامعه بر اساس نظر پیتیریم سوروس
۳۴	 ۲-۴. نظریه ساختار ارزشی چالمرز جانسون
۳۵	 ۲-۵. به هم خوردن تعادل انتظارات و دریافت ها برابر نظر جیمس دیویس
۳۷	 ۳. پیشینه تحقیق
۴۰	 ۴. بررسی منابع تحقیق
۴۰	 ۴-۱. تواریخ عمومی
۴۷	 ۴-۲. کتاب های تراجم و زندگی نامه ها
۴۸	 ۴-۳. کتاب های جغرافیایی
۴۹	 ۴-۴. کتاب های ادبی
۵۰	 ۴-۵. کتاب های روایی و حدیثی

فصل دوم:

یشرب (مدینه) در فرایند زمان؛ از عهد جاهلی تا واقعه حژه

۱. جامعه مدینه ۵۱
- ۱-۱. ساکنان یشرب ۵۴
- ۱-۱-۱. یهودیان مهاجر ۵۴
- ۱-۱-۲. مهاجران جنوبی (اوس و خزرج) ۵۶
- ۱-۱-۳. بنو نضیر، عرب (جرهمیان و عمالیق) ۵۹
۲. رقابت شمالی - جنوبی یا عدنانی - قحطانی ۶۰
۳. دغدغه‌های تشکیل حکومت ۶۲
- ۳-۱. امویان در تکاپوی اقتدار ۶۳
- ۳-۲. اسلام بزرگان قریش ۶۵
۴. انتخاب یشرب از سوی پیامبر ﷺ ۶۶
- ۴-۱. ورود مدنی‌ها به عرصه تصمیم‌سازی و تصمیم‌گیری ۶۷
- ۴-۲. پیروی انصار از پیامبر ﷺ ۷۱
- ۴-۳. نقش مدنیان در رشد اسلام ۷۴
۵. اهمیت مدینه ۷۷
۶. اقتدار رقیبان (امویان) ۸۱
- ۶-۱. معاویه در عرصه سیاست‌گری ۸۴
- ۶-۲. روی کار آمدن یزید بن معاویه ۸۸
- ۶-۳. شخصیت دینی و اجتماعی یزید ۹۱

فصل سوم: شکل‌گیری واقعه حژه؛ چگونگی و رخدادها

۱-۱. اطلاع‌یابی از وضعیت دستگاه حاکمیت	۹۹
۱-۲. تقاضای یزید برای گفتگو	۱۰۳
۱-۳. اعتذار مردم و آگاهی از اوضاع	۱۰۸
۱-۴. جلوگیری مردم از ارسال اموال معاویه	۱۱۰
۱-۵. اخراج امویان از مدینه و استمداد آنان از یزید	۱۱۶
۲. مخالفت دسته‌ای از بزرگان	۱۲۰
۲-۱. عبدالله ابن عمر	۱۲۲
۲-۲. علی بن عبدالله بن عباس	۱۲۴
۲-۳. حدیث حنفیه	۱۲۵
۲-۴. عبدالله بن عوف	۱۲۸
۲-۵. نعمان بن بشیر	۱۳۰
۲-۶. علی بن حسین، امام سجاد	۱۳۲
۳. ارسال سپاه	۱۳۷
۳-۱. پیشنهاد به ابن زیاد و عمرو بن سعید، ورد پیشنهاد	۱۳۸
۳-۲. وساطت ابن جعفر و نعمان	۱۴۰
۳-۳. شخصیت مسلم بن عقبه	۱۴۱
۳-۴. تطمیع نیرو و شمار	۱۴۳
۳-۵. توصیه یزید به سپاه و مسلم	۱۴۵
۳-۶. مواجهه مدنیان با امویان	۱۴۵
۳-۷. تکاپوی مقابله مدنیان	۱۵۰
۳-۸. ورود به شهر	۱۵۱
۴. پیشگویی درباره شهدای حرّه	۱۵۴
۵. فرماندهان مدینه	۱۵۵

۸. واقعه حژه: رویارویی ارزش‌های دینی و سنت‌های جاهلی

- ۵-۱. عبدالله بن حنظله، غسیل الملائکه ۱۵۶
- ۵-۲. عبدالله بن مطیع ۱۵۷
۶. اباحه مدینه و تمسک یزید به شعر ۱۶۰
- ۶-۱. شمار کشتگان ۱۶۶
- ۶-۲. هتک حرمت ۱۷۰
۷. بیعت‌گیری از مردم ۱۷۶
- ۷-۱. معقل بن سنان اشجعی ۱۷۹
- ۷-۲. عمر و بن ثمان بن عفان ۱۸۱
۸. معاف‌شدگان ۱۸۴
- ۸-۱. برخورد مسلم با امام ع از سر ناگزیری ۱۸۴
- ۸-۲. مساعدت با علی بن عبدالله از سر ناگزیری ۱۸۹
۹. فرجام مسلم ۱۹۱
۱۰. دینداری و توجیه‌گری مسلم ۱۹۲

فصل چهارم: چرایی بروز حادثه و مشکلات

۱. نقد گزارش واقعه ۲۰۰
۲. تعلیل و تحلیل قیام ۲۰۳
- ۲-۱. دین‌خواهی مردم و پای بندنبودن حاکمیت سیاسی به دیانت ۲۰۹
- ۲-۲. نقش تبلیغی ابن‌زبیر ۲۱۲
- ۲-۲-۱. شخصیت ابن‌زبیر ۲۱۴
- ۲-۲-۲. سرپیچی از بیعت با یزید و ادعای خلافت ۲۱۵
- ۲-۳. جوشش خون امام حسین ع ۲۱۹

۲۲۵	۲-۵. عاملیت جبهه یزید/شام
۲۲۶	۱-۲-۵. پیشینه خصومت مکی - مدنی
۲۳۱	۲-۲-۵. اقدامات تحریکی
۲۳۴	۲-۶. عارضه سرخوردگی و رقابت عصبیت وطنی
۲۳۵	۱-۲-۶. دشمنی دیرینه یمنی - قیسی
۲۳۷	۲-۲-۶. نام تیره‌های شمالی و مرکزی - جنوبی
۲۴۱	برآیند پژوهش
۲۴۳	الف) بن‌رنگ شدن عصبه عربی
۲۴۷	ب) گروه‌بندی جدید
۲۴۹	پ) هویت مدنی - اساسی
۲۵۳	منابع و مأخذ
۲۶۷	سایت‌ها
۲۶۹	پیوست‌ها
۲۷۱	پیوست شماره یک، سپاه شام
۲۷۲	پیوست شماره دو، شمار هتک‌شدگان
۲۷۴	پیوست شماره سه، شمار کشته‌شدگان
۲۷۷	پیوست شماره چهار، اسامی کشته‌شدگان
۲۸۵	نمایه

سخنی با خواننده

وقایع تاریخی پدیده‌هایی هستند که تابع شرایط سیاسی، اجتماعی، اقتصادی، فرهنگی و جغرافیایی بوده و با زمینه‌ها، علل و اسباب گوناگونی رخ می‌دهند. بررسی و تحلیل دقیق و درست آن‌ها نیز از ابعاد و منظرها و با تکیه بر نظریه‌ها و نگرش‌های گوناگون امکان‌پذیر است. مورخان و تحلیلگران تاریخ یک رخداد تاریخی را از ابعاد مختلف و از زاویه‌های گوناگون و با تکیه بر آراء و نظریه‌های متعدد بررسی می‌کنند. تکیه و تاکید بر هر یک از ابعاد و هر یک از نظریه‌های بنیادی در بررسی یک واقعه تاریخی منجر به نتیجه‌ای خواهد شد که متفاوت از نتیجه بررسی همان واقعه با تکیه بر ابعاد یا نظریه دیگری است. بنا بر این تفاوت ظاهری در تحلیل، گزارش و نتیجه‌گیری دو نویسنده را نباید بدون توجه و دقت در مبانی و روش و نظریه‌مبنایی آنان، حمل بر تناقض‌گویی یا دوگانه‌نگاری کرد.

تاریخ اسلام سرشار از حوادث مختلفی است که به علل گوناگون اتفاق افتاده است. پس از رحلت رسول گرامی اسلام ﷺ، برخی از سفارش‌های مؤکد آن گرامی به‌ویژه در باره جانشینی و حقوق اهل بیت علیهم‌السلام از سوی قریش نادیده گرفته شد و در نتیجه اسلام و تاریخ آن سرنوشتی دیگر یافت. در نتیجه دیری نباید که حکومت اسلامی و جانشینی پیامبر به دست امویانی افتاد که مدت ۲۱ سال با تمام توان برای نابودی و محو اسلام و پیامبرش

کوشیده و جنگیده بودند. هنوز نیم قرن از رحلت رسول خدا ﷺ نگذشته بود که کسی مثل یزید با همه نادانی و بی‌خردی و فسق و فجور نام خلیفه مسلمین بر خود نهاد و بر جایگاهی نشست که شایستگی آن را نداشت. در سال‌های نخستین زمامداری‌اش، دستش یه خون امام حسین ﷺ آغشته شد و در پایان عمرش شهر پیامبر گرامی ﷺ را غارت و کعبه مقدس را ویران کرد.

پس از شهادت غم‌انگیز پسر رسول خدا ﷺ برخی از صحابه و تابعین در سال ۶۳ هجری در مدینه منوره علیه حکومت یزید بن معاویه شوریدند و شهر را در اختیار گرفتند. یزید برای سرکوبی آنان سپاهی فرستاد که مدینه را غارت و بسیاری را کشتند و منابع بسیاری مرتکب شدند. این رخداد که به واقعه حره شهرت یافت، یکی از مواضع مهم تاریخ صدر اسلام است که با همه بررسی‌های انجام شده پیرامون آن، همان‌نان نیازمند بحث و بررسی بیشتر از زوایا و ابعاد گوناگون و در دو سوی واقعه، با تکیه بر روش‌ها و نظریه‌های نوین تاریخ پژوهی است.

اثر حاضر کوشیده است این واقعه را با نگاهی نو و با تکیه بر روش‌ها و نظریه‌های جدید تاریخ پژوهی کاوش، بررسی و ریشه‌یابی کند و میزان تأثیر هر یک از اسباب و علل را بشناساند. در این نگاه تازه باورها، اندیشه‌ها و نوع جهان بینی و نگاه طرفین واقعه به دین، دینداری و میزان پایبندی به مقررات دینی و اطاعت از حاکم مورد ملاحظه و دقت قرار گرفته و کوشش شده تا ضمن معرفی افراد سرشناس دو طرف ماجرا و اندیشه‌ها و باورهای هر گروه از نگاه خود آن‌ها، نوع اعتقاد و دیانت آنان گزارش شود. بنا بر این آنچه در این نوشته به قلم آمده باور و اعتقاد دینی مؤلف یا پژوهشگر و پژوهشگاه نیست، بلکه واکاوی نوع و میزان باور و اعتقاد طرفین ماجرا از نگاه خود آنان و در زمان آنان است.

از سوی دیگر با توجه به نگاه تازه، روش نو، تکیه پژوهشگر محترم بر نظریه‌های جدید تاریخ‌پژوهی و بهره‌گیری از تجارب و دستاوردهای دیگر پژوهشگران، گاه نتایجی به دست آمده که با نگاه سنتی و رایج گذشته متفاوت است. به عنوان مثال با آن‌که این پژوهش در باره قیام عاشورا و علل و انگیزه‌های آن بحث نمی‌کند، اما نتایج به دست آمده از آن شگفتی خواننده شیعی یا هر انسان منصف دیگری از اقدام مسلمانان به قتل امام حسین (علیه السلام) را به صورت قانع‌کننده‌ای بر طرف می‌کند. بنابراین تلاش نویسنده محترم و نگاه ویژه او به این رخداد تاریخی، سزد که سرمشق دیگر پژوهشگران در بررسی و واکاوی دیگر رخدادها شود.

در پایان از زحمات ستیگی‌ناپذیر و خالصانه جناب آقای دکتر سید علیرضا واسعی مؤلف محترم این اثر ارزشمند و گرانسنگ؛ مدیر و اعضای محترم شورای علمی گروه سیره اهل بیت (علیهم السلام) و اعضای شورای پژوهشی پژوهشکده و رئیس پژوهشگاه صمیمانه تشکر و قدردانی می‌کنم و توفیق روزافزون مؤلف محترم را از خداوند منان مسألت دارم. امید است که آثار قلمی ایشان همچنان زینت بخش محافل علمی مان باشد.

محمد اکبری

مدیر پژوهشکده تاریخ و سیره اهل بیت (علیهم السلام)